

Ks. JANUSZ SZULIST
Instytut Teologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

Działanie komunikacyjne sposobem istnienia systemów społecznych – Jürgen Habermas

Wstęp; 1. Działanie w perspektywie moralności; 2. Komunikacyjne działanie w aspekcie teorii systemów społecznych; Zakończenie.

Wstęp

Człowiek jako podmiot życia społecznego nie jest biernym elementem struktur społecznych, tylko wyraża swoją osobowość w aktach. Działanie posiada swój wymiar fizyczny oraz jest środkiem i sposobem komunikacji społecznej. W ten sposób działanie społeczne interpretuje Jürgen Habermas. Rozumiejąca funkcja działania znajduje wyraz w kształtowaniu się moralności społecznej jak też w wyodrębnieniu się systemów społecznych.

Niniejsza publikacja składa się z dwóch części. W pierwszej jest przedstawiona charakterystyka komunikacyjnego działania. W drugiej zaś jest omówione kształtowanie się systemów społecznych w kontekście środowiska życiowego.

1. Działanie w perspektywie moralności

Zarówno działanie, jak i moralność posiadają dynamiczny charakter wyrażający się w aktywności podmiotów działania i w zdolności do rozwoju. Wskutek też działania są transponowane treści. Moralność w kontekście działania jest czynnikiem, który nie tyle służy do oceny ludzkich czynów, ale który nade wszystko wyznacza kierunek ludzkiemu działaniu.

1.1. Charakter komunikacyjnego działania

Jürgen Habermas opisując komunikacyjne działanie wskazuje na serię znamion właściwych takiemu postępowaniu jednostki.

Wyznacznikiem komunikacyjnego działania jest aspekt rozumienia oraz sukcesu. Postępowanie człowieka w ramach społeczności może być stabilne, ale także może być znaczone konfliktowością. Charakter owego działania wynika

„z stopnia koordynacji ludzkich czynów zmierzającej do zminimalizowania albo wykluczenia ryzyka załamania interakcyjnych odniesień”. Kooperacja pomiędzy podmiotami życia społecznego przyporządkowana jest wspólnemu celowi, jak też wyraża się w uzgodnieniach odnośnie do zamierzeń i planów [zob. Türk 1978, 138; Nida-Rümelin 2001, 85–99]. Postępowanie jednostek w tym punkcie pozwala wskazać na dwa typy działania. Pierwszy typ określany jest przez Habermasa jako działanie strategiczne, a więc przyporządkowane danemu celowi. Drugi natomiast typ postępowania określany jest jako rozumiejąco-ukierunkowany i wyraża się w ustalaniu warunków obopólnego zrozumienia, w oparciu o które możliwe jest wspólne dążenie do obranego celu [por. Habermas 1983, 144n.; Krieger 1996, 100].

Wyznacznikiem dla komunikacyjnego działania jest racjonalność. Chodzi tutaj o uzasadnienie dla zamierzeń a także dla prezentowanych koncepcji, co ma miejsce w ramach komunikacji pomiędzy podmiotami. Jednym ze skutków racjonalności jest krzewienie w podmiocie stosownych przekonań, które z kolei są składową dla przyjęcia i uznania określonych stanowisk [por. Habermas 1983, 145; Habermas 1981b, 28–29].

Kontekst sytuacyjny jest zasadniczym środowiskiem dla działania człowieka. Sytuację, w jakiej znajdują się działające podmioty, określają takie czynniki jak: temat i status, które w znacznym stopniu determinują dobór środków, jak też stopień zaangażowania wyrażający się choćby w takiej kwestii: jak daleko należy uzasadniać własne działanie? Swoistym medium w komunikacyjnym działaniu o charakterze sytuacyjnym jest mowa, która kształtuje się zasadniczo w wymianie treści pomiędzy podmiotami przyjmujących takie role jak: nadawca, adresat, pośrednik itd. Wypełnianie powyższych ról decyduje z kolei o stopniu partycypacji w danej sytuacji – właściwie o udziale w procesie komunikacyjnego działania [por. Habermas 1983, 145–146; Willms 1971, 80–81].

Naturalnym kontekstem sytuacyjnym dla działania podmiotu są uwarunkowania egzystencjalne, które stanowią jednocześnie potencjał dla kreowania nowych idei, pomysłów, planów itd. Człowiek tak usytuowany inicjuje ciągle nowe wizje, które są urzeczywistniane w realiach społecznych. Habermas zwraca w tym punkcie uwagę, iż osoba jest zarówno inicjatorem, jak też produktem danego kontekstu życiowego w sensie bycia częścią dla ukształtowanej sytuacji.

Istnienie wielu podmiotów w ramach jednej sytuacji ukazuje znaczącą rolę solidarności stanowiącej albo punkt wyjścia, albo cel komunikacyjnego działania. Charakter wspólnych wartości jest w znacznej mierze uzależniony od uwarunkowań kulturowych, jak też od mentalności jednostek [por. Habermas 1983, 145–146; Habermas 1981b, 32–33; Habermas 1991, 113; Haferkamp 1972, 11–12].

Egzystencjalna sytuacja podmiotów działania określana jest przez Habermasa jako „intuitywnie rozumiany kontekst”. Procesy racjonalizacji związane z komunikacyjnym działaniem czynią z owej sytuacji egzystencjalnej świat, który posiada następujące własności: obiektywność, aspekt społeczny wynikający z interaktywnych odniesień oraz odniesienie do subiektywnego wymiaru

rzeczywistości. Powyższe własności traktowane oddzielnie pozwalają mówić o trzech światach: świat obiektywny, świat społeczny oraz świat subiektywny [por. Habermas 1983, 146–147; Davidson 1990, 24–25].

Odniesienia do świata, jak też kwestie ważności wypowiedzi znajdują wyraz w stwierdzeniach: „tak” i „nie”. Potwierdzenie lub zakwestionowanie odniesienia świata subiektywnego do obiektywnego dotyczą takich kwestii jak: prawdziwość, zgodność z normami oraz „zgodność pomiędzy intencjami podmiotu a sposobem ich wyrazu”. Powyższe elementy w codziennym użyciu, jak dowodzi Habermas, występują razem stanowiąc kompleksową rzeczywistość wypowiedzi [por. Habermas 1983, 147–148; Habermas 1981b, 33–34; Habermas 1988, 84–85; Türk 1978, 121–122].

Mając na uwadze powyższe rozróżnienia można wskazać w komunikacyjnym działaniu na charakter kognitywny, interakcyjny albo ekspresywny, które składają się na sposób prezentacji właściwych sobie opcji. Sposób prezentacji własnego stanowiska posiada funkcję konstytutywną, regulacyjną i reprezentatywną. Samo zaś nastawienie podmiotu działania może posiadać charakter fundamentalny, obiektywny oraz normatywny [por. Habermas 1983, 148; Habermas 1984, 444–445; Willms, 1971, 83–84]. Perspektywy, wobec których staje człowiek, stanowią dynamiczne struktury podlegające prawom rozwoju. Tempo, jak i kierunek rozwoju są zależne od charakteru odniesień interakcyjnych w ramach systemu społecznego. Obserwując rozwój dzieci, Habermas wskazuje, iż w relacjach rozwijającego się podmiotu istotne są dwa odniesienia: odniesienie do świata (np. do przedmiotów natury itd.) oraz odniesienie do osób (relacja „ja” do „ty”). W kontekście komunikacyjnego działania relacja do świata jest źródłem obiektywizacji; natomiast relacja do drugich kształtuje stabilność systemu. Współwystępowanie charakteru obserwacji świata oraz interpersonalnych odniesień prowadzi wedle Habermasa do „przeniesienia działania na wyższą (doskonalszą) płaszczyznę [por. Habermas 1983, 150; Habermas 1981b, 114–151; Habermas 1984, 285].

Dla analizy komunikacyjnego działania istotne jest rozróżnienie pomiędzy perspektywą świata a perspektywą mówców. Perspektywa świata oznacza pewną konstelację podmiotów, elementów natury itd., które nie zostały zreflektowane. Perspektywa zaś mówców wyraża się w istnieniu zarówno pozycji społecznych, jak i działań, których usytuowanie jak też postępowanie jest uzasadnione w oparciu o dokonane wcześniej akty refleksji. Z punktu widzenia rozważanego podmiotu obie wskazane perspektywy tworzą kompleksową całość [por. Habermas 1983, 148–149; Habermas 1991, 112–114; Gripp 1984, 93; Krieger 1996, 101].

1.2. Fenomen postępującej moralności

Normy moralne w kontekście życia społecznego podlegają rozwojowi. Habermas powołując się na założenia teorii Selmana stwierdza, iż ów rozwój zachodzi już w momencie przejścia od stanu przed-konwencjonalnego do konwencjonalnego. Stan przed-konwencjonalny jest określany jako „obustronne odniesienia perspektyw działania uczestników danej sytuacji”. Stan konwencjonalny

natomiast ma miejsce w momencie, kiedy „zaszedł proces koordynacji perspektyw działania z przyjętego punktu obserwacji”. Stan konwencjonalnego działania charakteryzuje się w dalszej kolejności posiadaniem wypracowanych norm i określonych typów działania, które są komunikowane tzw. trzecim. Powstałe na tej drodze pojęcia posiadają charakter racjonalny (są skutkiem spełnionych aktów refleksji) oraz moralny (odnoszą się do norm wyznaczających typ postępowania). Produkty owej komunikacji przynależą do tzw. trzeciego poziomu interakcyjności, w którym zachodzi możliwość hipotetycznego nastawienia, w ramach której ma miejsce przejście od przeżyć i rzeczy do treści transponowanych w procesie komunikacji [zob. za Habermas 1971, 270-277; Habermas 1992, 145-147; Habermas 1981b, 271-272; Habermas 1984, 187-225; Gripp, 1984, 88]¹.

Trzeci poziom interakcyjności posiada swoje konkretne własności. Po pierwsze możliwość hipotetycznych przekonań stanowi dla członków systemu zaplecze dla prezentowania właściwych sobie interesów, którym przyporządkowuje się stosowny status. Po drugie komunikacja, wymiana treści itd. zachodzi w ukonstytuowanych i odpowiednio uzasadnionych ramach. Po trzecie pomiędzy uczestnikami systemu zachodzi konsens zarówno co do ram działania, jak też co do podejmowanych tematów (wyznaczających sens sytuacji), wartości, norm itd. Ów konsens jednak nie wyklucza w procesie rozwoju różnic zdania i opinii, które w dalszej kolejności mogą być brnione, krytykowane, co wynika bezpośrednio z zdecentralizowanej koncepcji świata [por. Habermas 1983, 170-171; Habermas 1991, 102-104; Habermas 1988, 70-71; Haferkamp 1972, 12-13].

Rzeczywistość społeczna na trzecim poziomie interakcyjności cechuje się jednością w sensie postępującej integracji uczestników sytuacji dla osiągnięcia zamierzonego celu. Wyznacznikiem dla owego stanu jest nie tylko świadomość wspólnej woli i przyjęcia istnienia jakiegoś autorytetu, ale nade wszystko w ten sposób kształtuje się aspekt powinności wynikający z dążeń dla osiągnięcia koniecznego konsensusu [por. Habermas 1983, 171-172; Habermas 1981b, 265; Gripp 1984, 86-87; Davidson 1990, 131-132].

Trzeci poziom interakcyjności określany również mianem post-konwencjonalnego jest ostatnim poziomem w analizie odniesień międzypodmiotowych. Proces komunikacji nie może postępować już dalej. Jedyne kierunki refleksji wyznacza tutaj retrospekcja stanowiąca analizę rzeczywistości dwóch wcześniejszych poziomów. Spojrzenie właśnie z perspektywy owego najwyższego poziomu dopuszcza analizę ludzkich zachowań, czynów, sytuacji i jest określana mianem moralistyki. Z tej też perspektywy możliwe są wszelkiego rodzaju innowacje i korektury wcześniejszych stanów, dla których miarę wyznaczają takie pojęcia i wartości jak: sprawiedliwość, prawda, solidarność itd. [por. Habermas 1983, 172-173; Habermas 1988, 68-69]. Istnienie na nowo

¹ Pierwszy poziom interakcyjności wyznacza sfera przed-konwencjonalna, drugi natomiast występuje w przedziale konwencjonalnej interakcyjności [zob. Habermas 1983, 169-170].

ukształtowanych pojęć domaga się nowych podstaw (właściwie nowych uzasadnień), ponieważ przekraczanie kolejnych poziomów interakcyjności jest traktowane jako „wyzwolenie” z wcześniejszych uwarunkowań². Owe nowe podstawy określa Habermas jako reorganizację dostępnych pojęć o charakterze społeczno-kognitywnym, które były właściwe wcześniejszemu poziomowi. Nowość tak ukształtowanej moralności w kontekście komunikacyjnego działania wyraża się w rozróżnieniu pomiędzy normami zaistniałymi w nowej sytuacji (dokładnie na trzecim poziomie interakcyjności) a już uzasadnionymi normami. Na działanie człowieka składa się więc ciągle odniesienie do norm, które powinny posiadać racjonalny charakter. Owo odniesienie do norm i wartości decyduje ostatecznie o moralności ludzkiego postępowania. Habermas wysuwa tutaj następujące stwierdzenie: „moralnym działaniem określa się działanie prowadzone (albo zmierzające wedle) wskazaniami moralności” [por. Habermas 1988, 173-174; Habermas 1992, 138-143; Habermas 1981b, 267-269; Kaulbach 1982, 50-55].

Normy moralne określające charakter ludzkiego działania stanowią w teorii Habermasa w fazie finalnej analizę ludzkich czynów wyobcowaną z kontentów odniesień przestrzenno-czasowych. Wskazuje się tutaj jedynie na ciągłość argumentacji pomiędzy kolejnymi poziomami badań [por. Habermas 1983, 174-175; Habermas 1992, 135-136]. Analizy Habermasa są więc próbą ukształtowania w dziedzinie ludzkich czynów tzw. „czystej” moralności stanowiącej drogowskaz dla postępowania człowieka w ramach systemów społeczno-politycznych [por. Kaulbach 1982, 114-116].

Wyodrębnienie poszczególnych poziomów interakcyjności z właściwymi perspektywami nakazuje widzieć w rzeczywistości społeczno-moralnej hierarchiczność (w sensie przyporządkowania do danej perspektywy) w aspekcie struktur, a także dopatrywać się wewnętrznego potencjału do rozwoju, rozciągającego się pomiędzy koegzystencją form i interesów a dyskursem, którego skutkiem jest moralistyka. W obszarze tak zarysowanego postępu możliwe jest istnienie tzw. trendów, które rzutują w efekcie na principia dla określonych norm. W tym punkcie Habermas podkreśla jeszcze raz zdecentralizowany charakter rzeczywistości – także w aspekcie przyjętych reguł moralnych.

Możliwość kształtowania się pojęć sprzecznych do obowiązujących oraz możliwość zmiany autorytetu w procesie przechodzenia z jednego poziomu interakcyjności do następnego decydują o żywotności rzeczywistości społecznej. Zmiana autorytetu jest traktowana jako zmiana punktu odniesienia decydującego o charakterze uzasadniania norm i praw. Dynamiczny charakter rzeczywistości społecznej znajduje wreszcie odzwierciedlenie w kwestii spełniania ról, jak też w sposobie funkcjonowania uwarunkowanej odpowiednio tożsamości [por. Habermas 1983, 180-181].

² „Wyzwolenie” należy interpretować jako przekroczenie wcześniejszych uwarunkowań [zob. Habermas 1983, 180].

2. Komunikacyjne działanie w aspekcie teorii systemów społecznych

Komunikacyjne działanie zachodzi w ramach społeczności, w której wskazuje się na fenomen środowiska życiowego, a także na system. Jürgen Habermas dowodzi istnienia obu powyższych elementów w oparciu o zachodzącą komunikację międzypodmiotową. Ukazanie zależności pomiędzy środowiskiem życiowym a systemem oraz zobrazowanie procesu wyodrębniania się systemów stanowi pomoc w interpretacji współczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej.

2.1. Stwierdzenie istnienia środowiska życiowego i systemu w ramach społeczności

Środowisko życiowe jest naturalnym stanem, w którym zachodzi komunikacyjne działanie. Analizy owego środowiska na gruncie filozofii podejmowali się m.in. E. Husserl oraz L. Wittgenstein. Badania wskazanych autorów ukazały wedle Habermasa takie elementy środowiska życiowego jak: wspólna świadomość, charakter narracyjny, funkcjonalność w aspekcie struktur społecznych [por. Habermas 1985, 182–183; Nida-Rümelin 2001, s. 88–90]. Nawiązując do zagadnienia społeczności należy wskazać, iż właśnie w tak określonych filozoficznie ramach współwystępują zarówno środowisko życiowe, jak i system. W tzw. rozumiejącej socjologii mówi się o strukturach, na które składają się z jednej strony wyabstrahowane i idealnie określone normy (stanowiące system). Z drugiej strony elementem owych struktur jest konkretna sytuacja egzystencjalna [zob. Habermas 1988, 88–89; Gripp 1984, 92–94]³.

Elementy występujące w sytuacji życiowej, a odpowiadające zasadzie bipolarności, właściwe są postępowaniu indywidualów składających się na daną społeczność, w ramach której zachodzą procesy wielokierunkowej komunikacji. Jest to komunikacja na przestrzeni pomiędzy idealnością norm a konkretną sytuacją życiową. Jest to również komunikacja pomiędzy indywidualami w ramach społeczności dokonująca się przy pomocy słów i czynów. Procesy owej komunikacji opisuje Habermas odnosząc się do takich elementów struktur społecznych jak: „autonomia działających, niezależność kultury oraz przejrzystość komunikacji”. Podmioty działające w ramach odniesień społecznych nakierowane są na przezwycięzenie albo opanowanie danej sytuacji, co stanowi cel ludzkich aktów. Wewnętrzne przekonanie oraz podmiotowe ukierunkowanie na określone wartości decydują nie tylko o autonomii, ale także są wyznacznikiem dla postępowania człowieka [por. Habermas 1985, 223–224; Habermas 1991, 83; Türk 1978, 122–124]⁴.

³ Habermas używa określenia „bipolarne struktury środowiska życiowego” opisując koegzystencję elementów systemowych i codziennych [zob. Habermas 1985, 223].

⁴ Autonomiczność jednostek sprzyja różnego rodzaju anomaliiom w życiu społecznym [zob. Lanz 1987, 73–75].

Niezależność kultury dotyczy treści transponowanych pomiędzy komunikującymi się jednostkami. Chodzi tutaj dokładnie o symbole oraz formy wyrazu, które stanowią elementy kultury; i które są wyobcowane od właściwego im kontekstu przestrzenno-czasowego. Wedle Habermasa człowiek ma tutaj do czynienia z treściami, które ze względu na swój „totalny” charakter nie domagają się uzasadniania. Niezależność kultury jest niezależnością treści kultury od konkretnego środowiska życiowego [por. Habermas 1985, 224-225; Habermas 1988, 90-93].

Przejrzystość komunikacji znajduje odzwierciedlenie w stopniu wzajemnego zrozumienia pomiędzy komunikującymi się podmiotami. Owa przejrzystość dotyczy nade wszystko świadomości statusu komunikujących się (także statusu pewności komunikowanych treści). Jednoznaczność komunikacji nie wyklucza możliwości błędu, który przynależy w naturalny sposób do życia człowieka. O wiele ważniejsza niż możliwość błędzenia jest jednak tutaj wola dążenia do konsensusu, który będzie ograniczał występowanie fałszu oraz niewłaściwych treści [por. Habermas 1985, 225; Habermas 1991, 81-82; Habermas 1988, 93-94; Gripp 1984, 95; Riedl 1982, 136-137; Wright 1994, 132-138].

Integracja zachodząca z punktu widzenia jednostek, kultury i komunikacji jest możliwa w aspekcie wykonywanych funkcji, a także ze względu na element refleksji. Wówczas dochodzi do koordynacji ludzkich działań obejmujących świat polityki oraz gospodarki. Habermas mówi o dwóch rodzajach integracji: integracja społeczna oraz integracja systemowa. Integracja społeczna dotyczy ukierunkowanego działania. Celem dla tego działania mogą być np. wspólne wartości ugruntowane w procesie wzajemnego zrozumienia. Kształtowanie i utrzymanie przy życiu społeczności, jak zauważa Habermas, odbywa się właśnie „w zachowaniu symbolicznych struktur” znajdujących bezpośrednie odniesienie do świata materii [por. Habermas 1985, 226; Gripp 1984, 95]. Natomiast integracja systemowa przenika integrację społeczną czyniąc z niej samo-kierującą się całość. W aspekcie społeczności Habermas używa pojęcia tzw. „żyjących systemów”, które stanowią otwarte struktury umożliwiające wymianę treści w ramach zachodzącej komunikacji. Otwartość systemów nie przeczy ich stabilności i znajduje wyraz w przyjętych sposobach postępowania [por. Habermas 1985, 226-227; Habermas 1991, 94-96; Schneider 1999, 38-40].

W opisie systemów jest stosowane porównanie do organizmu. Tutaj jednak wskazuje Habermas na istotną różnicę. O ile organizmy biologiczne są obserwowane – a więc punkt widzenia znajduje się poza organizmem; o tyle w przypadku systemów interpretowanych organicznie punkt widzenia sytuowany jest wewnątrz systemu. Tej prawidłowości dowodzi także sam sposób kształtowania się komunikacyjnego działania na poszczególnych poziomach interakcyjności, gdzie punktem wyjścia jest stwierdzenie współwystępowania przeróżnych interesów i dopiero w toku dalszych badań określa się istnienie mechanizmów

i elementów istniejących niejako na „peryferiach” systemu [por. Habermas 1985, 227; Riedl 1982, 140–141]⁵.

Zależność środowiska życiowego od systemu jest podstawą dla Habermesa do zdefiniowania społeczności, która jest „systemowo ustabilizowanym sposobem działania grup społecznie zintegrowanych” [por. Habermas 1985, 228; Schneider 1999, 28–29].

2.2. Proces wyodrębnienia się systemów

Mówiąc o systemach Habermas wskazuje na dwie możliwości interpretacji społeczności, co jest uwarunkowane różnymi sposobami obserwacji. Interpretacja systemów społecznych z perspektywy uczestników prowadzi do wskazania w środowisku życiowym przedziału instytucji, kultury oraz osobowości. Obserwacja zaś systemu z zewnątrz prowadzi do wskazania na przeróżnego rodzaju podsystemy przyporządkowane do pewnej całości ze względu na funkcjonujący już wzorzec. Powyższe wskazania natury ogólnej stanowią punkt wyjścia dla rozwoju społecznego, w efekcie którego dochodzi do wyodrębnienia systemu oraz tzw. środowiska życiowego [por. Habermas 1985, 229–230; Habermas 1971, 147–148; Gripp 1984, 96–97; Krieger 1996, 30–33]⁶.

Habermas, przedstawiając teorię komunikacyjnego działania, opisuje proces wyodrębniania się systemów. Otóż tylko w społecznościach wewnętrznie mało zróżnicowanych koegzystują razem system i środowisko życiowe. W miarę jednak postępu zróżnicowania społecznego właściwego środowisku życiowemu dochodzi do wyodrębniania się systemów społecznych, które są gwarantem integracji społecznej. Wyodrębnione systemy społeczne zakładają istnienie komunikacji warunkującej wszelkie zorganizowane struktury. Komunikacja, o której wspomina Habermas, jest dwójako ukierunkowana. Z jednej strony zmierza ona w kierunku wartości i norm wyodrębnionych, np. na trzecim poziomie interakcyjności. Jednocześnie jednak owa komunikacja zmierza w kierunku środowiska życiowego traktowanego jako podsystem, w obszarze którego dochodzi do procesów instytucjonalizacji. Wyznacznikiem dla charakteru komunikacji jest nie tylko wzajemne przyporządkowanie środowiska życiowego do systemu albo stosunki wewnątrz systemu; ale także władza wpływająca

⁵ Przykładem interpretacji elementów systemów społecznych przeprowadzonych od wewnątrz jest hermeneutyczna analiza norm prawnych, w których w pierwszej kolejności stwierdza się zależność pomiędzy normą a aspektem merytorycznych aktów prawnych, co sprzyja otwarciu (właściwie uwzględnieniu) dalszych perspektyw składających się na kontekst sytuacyjny analizowanego przedmiotu. Oczywiście kluczowym elementem analiz hermeneutycznych jest racjonalność [zob. Habermas 1992, 244–245].

⁶ Racjonalność jest określana przez Habermasa jako sposób, w jaki „zdolne do mówienia i działania podmioty zdobywają i posługują się wiedzą”. [zob. Habermas 1981b, 25].

Racjonalizacja środowiska życiowego prowadzi w efekcie do podnoszenia stopnia technologii w relacjach pomiędzy podmiotami życia społecznego np. na poziomie interakcyjnych odniesień [zob. Habermas 1985, 273].

zasadniczo na sposoby postępowania członków społeczności [por. Habermas 1985, 230–231; Habermas 1971, 146–147; Habermas 1992, 435–437; Habermas 1988, 96–98; Habermas 1981a, 312–313; Lanz 1987, 65–66]⁷.

Zupełne wyodrębnienie się systemów jako etap ewolucji społecznej dotyczy tego momentu, kiedy racjonalizacja środowiska życiowego znajduje się na takim poziomie, iż wpływa na zwiększenie kompleksowości systemu [por. Habermas 1985, 232–233; Habermas 1988, 100–101; Fackeldey 2005, 225–226]. Opisując ów etap ewolucji społecznej wskazuje Habermas na zjawisko postępującej generalizacji wartości, która wedle np. Parsonsa jest koniecznym czynnikiem w nadaniu kierunku ludzkiemu postępowaniu. Wartości jednak nie zawsze są celem, ale także są traktowane jako motyw do działania. Ukierunkowanie działania na wybrany cel domaga się zawarcia konsensusu, jak też posłuszeństwa wobec przyjętego sposobu działania posiadającego znamiona wzorca. Owo posłuszeństwo warunkowane jest, jak zauważa Habermas, nie tylko względami osobistymi, ale także koniecznością podporządkowania instytucjom życia publicznego, które w osobach rządzących są ukierunkowane z natury na wartości ogólnie przyjęte (przynajmniej w obrębie danego narodu). Podporządkowanie wartościom znajduje swój wyraz najzwyczajniej w przekraczaniu tradycyjnych form obyczajowości w kierunku wyabstrahowanych ideałów i wartości państwowych. Mając na uwadze charakter powyższego rozwoju, Habermas stwierdza, iż ów proces sprawia oddzielenie się komunikacyjnego działania od konkretnego i normatywnego postępowania. Wzrasta w ten sposób też racjonalność postępowania, jak też pojawia jeszcze większa intensyfikacja w koncentracji na wybranym celu. Kształtujące się tutaj struktury cechują się swoistą „prostotą” w tym znaczeniu, iż w przyporządkowaniu do celu przestają egzystować wszelkie sytuacyjne uwarunkowania, natomiast wszelkie odniesienia charakteryzuje relacja podsystemu do systemu [por. Habermas 1985, 267–269; Gripp 1984, 98–100].

Specyfika wyodrębnionego systemu wyraża się w charakterze mechanizmów koordynacji działania. O ile na poziomie interakcyjności właściwej środowisku życiowemu mechanizmy koordynacji działania zdominowane są przez „ego”, o tyle w obrębie systemów mechanizmy koordynacji działania dotyczą nade wszystko rozumiejącej komunikacji, a także mechanizmów, które wykluczają ryzyko nieporozumień oraz powodują „intensyfikację przekazu treści” [por. Habermas 1985, 269–270; Habermas 1971, 202–205; Habermas 1988, 104; Habermas 1981a, 342–347.353–355; Gripp 1984, 100–101].

Zakończenie

Komunikacyjne działanie jest istotnym czynnikiem struktur społecznych. Po pierwsze relacje pomiędzy podmiotami w ramach komunikacji wyznaczają więź społeczną. Po drugie aspekt materialny działania (w sensie

⁷ Władza jak i pieniądź stanowią tzw. środki ukierunkowujące proces komunikacji [zob. Habermas 1985, 272].

przekazywanych treści) określa cele a także ideały, wokół których koncentruje się życie społeczne. Jürgen Habermas mówiąc o komunikacyjnym działaniu zwraca uwagę na koordynację, a także na zdecentralizowany charakter rzeczywistości społecznej. Obie powyższe cechy dowodzą kompleksowości społeczności, jak też z uwagi na racjonalny charakter wskazują na centralną pozycję człowieka. Znaczenie pierwiastka osobowego w strukturach społecznych jest jeszcze bardziej widoczne w kwestii moralności, ponieważ tutaj człowiek przeprowadza procesy zmierzające do wyodrębniania wartości i norm oraz to właśnie człowiek funkcjonuje w świetle powyższych elementów w realiach społecznych, dokonując modyfikacji i tworząc nowe instytucje.

Komunikacyjne działanie jest również czynnikiem, w oparciu o który różni się pomiędzy środowiskiem życiowym a systemem, co stanowi wykładnię interpretacji rzeczywistości społecznej. Teoria Habermasa inspirowa do ciągłej analizy sposobu aktywnej obecności człowieka w społeczności, w której bogactwo przekazywanych treści znajduje wyraz nie tylko w słowie, ale i w działaniu.

Literatura

- Davidson, D. 1990. *Handlung und Ereignis*. Frankfurt am Main.
- Fackeldey, H. G. 2005. *Handlungsnormen. Typologie und Logik*. Bern.
- Gripp, H. 1984. *Jürgen Habermas. Und es gibt sie noch – Zur kommunikationstheoretischen Begründung von Vernunft bei Jürgen Habermas*. Paderborn.
- Habermas, J. 1981. *Kleine Politische Schriften (I-IV)*. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns. Handlungsrationality und gesellschaftliche Rationalisierung*, t. 1, Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1983. *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1984. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1985. *Theorie des kommunikativen Handelns. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*, t. 2. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1988. *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze*. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. 1991. *Erläuterung zur Diskursethik*. Frankfurt am Main 1991.
- Habermas, J. 1992. *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates*. Frankfurt am Main.
- Habermas, J. Luhmann, N. 1971. *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – was leistet die Systemforschung?*. Frankfurt am Main.
- Haferkamp, H. 1972. *Soziologie als Handlungstheorie*. Düsseldorf.
- Kaulbach, F. 1982. *Einführung in die Philosophie des Handelns*. Darmstadt.
- Krieger, D. J. 1996. *Einführung in die allgemeine Systemtheorie*. München.
- Lanz, P. 1987. *Menschliches Handeln zwischen Kausalität und Rationalität*. Frankfurt am Main.

- Nida-Rümelin, J. 2001. *Strukturelle Rationalität. Ein philosophischer Essay über praktische Vernunft*. Stuttgart.
- Riedl, M. 1982. *Zweck- und bedürfnisgebundenes Handeln. Zur Tragweite des teleologischen Begründungsansatzes in der Handlungstheorie*, W: *Philosophische Probleme der Handlungstheorie*, red. H. Poser. 129-146. Freiburg im Breisgau.
- Schneider, H. J. 1999. *Handlung – Verhalten – Prozess: Skizze eines integrierten Ansatzes*. W: *Handlungstheorie. Begriff und Erklärung des Handelns im interdisziplinären Diskurs*. red. J. Straub, H. Werbik. 27-48. Frankfurt am Main.
- Türk, K. 1978. *Grundstrategien von Handlungssystemen*, W: *Handlungssysteme*. red. K. Türk. 121-141. Opladen.
- Willms, B. 1971. *Funktion – Rolle – Institution. Zur politiktheoretischen Kritik soziologischer Kategorien*. Düsseldorf.
- von Wright, G. H. 1994. *Normen, Werte und Handlungen*. Frankfurt am Main.

Kommunikatives Handeln als Art und Weise der Existenz von den sozialen Systemen – Jürgen Habermas

Zusammenfassung

In seiner Publikation zeigt der Autor das menschliche Handeln zuerst in der Perspektive der Moral dann im Bereich der Gesellschaft. Die verschiedenen Beziehungen, die jede Gesellschaft bezeichnen, kommen immer vom Individuum. Aufgrund von diesen Relationen kann man die Prozesse der Kommunikation entwickeln, die eine Grundlage für die Vermittlung von den verschiedenen Inhalten darstellt. Die Kommunikation, die eine Form des Handelns annimmt, schafft das Milieu für das Entstehen von der Integration, die das Wesen der Gesellschaft ausdrückt. Das Individuum im Rahmen der Gesellschaft zeigt seine Aktivitäten in der Formulierung von den Normen und Regeln, die die Moral bezeichnen; und die die Interpretation der Gesellschaft ermöglichen. Das Konzept des Handelns von Jürgen Habermas zeigt die Kommunikation, die die Form von den Worten wie auch von den Taten annehmen kann.